

Sosyal Temsiller Kuramı: Esasları, İşleyişi ve Yöntemi

Social Representations Theory: Principles, Mechanism and Methodology

 Aydın Bayad¹

¹Bielefeld Üniversitesi, Bielefeld

Öz

Avrupa'da uzun süredir tanınmasına rağmen, Sosyal Temsiller Kuramı (STK) Türkiye'de sınırlı sayıda çevrilmiş eser ve teorik çalışma ile temsil edilmektedir. Mevcut ampirik araştırmalar, teorinin kavramsal çerçevesini kısaca tanıtmaya eğiliminde olup derinlemesine analiz sunmamaktadır. Bu çalışma, STK'nın ontolojik ve epistemolojik temellerini incelemeyi, psikolojideki ana akım sosyal biliş paradigmasına yönelik eleştirilerini ve sunduğu alternatif yaklaşımları öne çıkarmayı amaçlamaktadır. STK, bireylerin düşüncelerinin, hayal güçlerinin ve davranışlarının sosyal süreçlerle etkileşim yoluyla nasıl şekillendiğini araştırarak, ana akım sosyal biliş paradigmasından farklı bir bakış açısı ve kavramsal çerçeve sunar. Bu bağlamda, çalışma, STK'nın sosyal ve bilişsel analitik çerçevesinin, toplumsal dinamikleri anlamak ve modern toplumlardaki sosyal değişimlerden kaynaklanan sorunları değerlendirmek için etkili bir teorik araç olarak nasıl işlev gördüğünü göstermeyi hedeflemektedir. Bu amaçla, çalışma, STK'nın temel varsayımlarını ve temsil kavramının işlevini ayrıntılı bir şekilde ele alırken, sosyal temsil çalışmalarının genel işleyişini özetleyen literatürde yaygın olarak kabul gören iki temel araştırma yönelimini de tanıtmaktadır. Türkiye'deki mevcut çalışmalar, ağırlıklı olarak modernleşme, sosyal değişimler ve siyasi dönüşümlerden kaynaklanan söylemsel çatışmaları anlamaya ve açıklamaya odaklanmaktadır. Ancak, belirli sağlıkla ilgili konular dışında, bu çalışmalar parçalı bir tematik manzara sunmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'deki STK uygulamalarını özetleyerek, alanın genel bir panoramasını sunmakta ve teorinin potansiyel katkılarını değerlendirmektedir.

Anahtar sözcükler: Sosyal, temsil, kuram, toplum, betimleme

ABSTRACT

Despite its long-standing recognition in Europe, Social Representations Theory (SRT) is represented by a limited number of translated works and theoretical studies in Turkey. Existing empirical research tends to briefly introduce the conceptual framework of the theory without providing in-depth analysis. This study aims to examine the ontological and epistemological foundations of SRT, highlighting its critiques of the mainstream social cognition paradigm in psychology and the alternative approaches it offers. SRT explores how individuals' thoughts, imaginations, and behaviors are shaped through interaction with social processes, offering a distinct perspective and conceptual framework compared to the mainstream social cognition paradigm. In this regard, the study seeks to demonstrate how SRT's social and cognitive analytical framework serves as an effective theoretical tool for understanding societal dynamics and evaluating the issues arising from social changes in modern societies. To this end, the study elaborates on the core assumptions of SRT and the function of the concept of representation, while also introducing two primary research orientations widely accepted in the literature that outline the general operation of social representation studies. In Türkiye, existing studies primarily focus on understanding and explaining discursive conflicts arising from modernization, social changes, and political transformations. However, apart from certain health-related topics, these studies present a fragmented thematic landscape. This study summarizes the applications of SRT in Türkiye, offering a general overview of the field and evaluating the theory's potential contributions.

Keywords: Social, representation, theory, society, description

Giriş

Serge Moscovici, iki önemli çalışmasıyla sosyal psikoloji literatüründe eşine az rastlanır tartışmalar başlatmış Fransız bir teorisyendir. Bunlardan Azınlık Etkisi deneyi (Moscovici ve ark. 1969), sosyal etki konusunda daha önce Solomon Asch tarafından ortaya konan uyma davranışına şüpheyle yaklaşılmasına neden olmuş ve nihayetinde Dönüştürme Kuramıyla (Conversion Theory) çoğunluk ve azınlık etkisinin aynı anda ancak farklı mekanizmalarla işleyen sosyal etki süreçleri olduğunu göstermiştir (Moscovici ve Personnaz 1980, Martin ve Hewstone 2016). Moscovici, bu çalışmalarda temel ve basit bir soruyla hareket etmiştir: İnsanlar hep çoğunluğa uysaydı, yeni fikirler nasıl ortaya çıkabilirdi?

Sosyal psikoloji topluluğu tarafından anlayışla karşılanan ve tekrar çalışmalarında varlığı tescillenen azınlık etkisine gösterilen hoşgörü (Martin ve ark. 2008), Moscovici'nin alana diğer önemli katkısı olan Sosyal Temsiller Kuramı (STK) için pek geçerli olmamıştır. Bu kurama, kavramsal karmaşıklık ve yöntemsel çeşitlilik gibi zaman zaman yıkıcı eleştiriler yöneltilmiştir (Jahoda 1988). Moscovici'nin üyesi olduğu bilimsel camiada azınlık konumuna düşmesi bir tesadüf değildir. Çünkü Moscovici (1984), yaptığı şeyin bir devrim olduğunun farkındaydı. Her ne kadar kuramını bir çeşit geriye doğru devrim (retro-revolution) olarak tanımlasa da, bu adlandırmadan oldukça memnundu (Farr 1993). Zira o, STK'nın sosyal psikolojiyi, şu anda olduğundan çok daha 'sosyal' olduğu bir geçmişe geri götürdüğüne inanıyordu.

STK hakkında Türkçeye kazandırılmış az sayıda çalışma (Marková 2004, 2024, Wagner 2004) ve kuramı ya da kavramlarını genel olarak tanıtan derlemeler (Öner 2002, Cihincioğlu ve Aktaş 2004, Üzelgün 2015) mevcut olsa da, kuramın ortaya çıkış amacı, ontolojik ve epistemolojik konumu ve toplumsal işleyişe dair ufuk açıcı açıklamaları henüz Türkçe okuyucuya derinlemesine aktarılmamıştır (bir istisna için bkz. Paker 1999). Bu nedenle, bu makalenin amacı, STK'nın psikoloji literatüründe kapladığı alanla birlikte, kuramın epistemolojik bir tercihle neden ve nasıl ana akım sosyal psikoloji geleneğinden ayrıldığını, parçası olunan sosyal düzene dair sosyal biliş paradigmasından farklılaşan bir kavrayışla nasıl yöntemsel bir çeşitlilik sunduğunu, kavram ve mekanizmalarıyla STK'nın nasıl işlediğini açıklamak ve son olarak, Türkiye'de bugüne kadar gerçekleştirilen STK çalışmalarını ana hatlarıyla değerlendirmektir.

Sosyal Bir Psikoloji Tahayyülü

Sosyal temsiller kavramı ilk olarak 1961'de Fransızca yayınlanan 'La Psychanalyse: Son image et son public' çalışmasında geçmesine rağmen (Moscovici 2008), bir kuram olarak ilan edildiği tarih için kesin bir şey söylemek zordur. Literatürde çoğunlukla Moscovici ve arkadaşlarının 1970-1980 yıllarındaki çalışmalarına referansla açıklanan kuram, 1984 yılında 'Social Representations: European Studies in Social Psychology' kitabıyla İngilizce konuşulan dünyaya açılınca, tanınırlığı artmış ve üzerine tartışılır hale gelmiştir (Eicher ve ark. 2011). Belirtmek gerekir ki, insanlar arasında paylaşın bir takım ortak inanışların, yani temsillerin var olduğu fikri yeni değildir. Örneğin, Karl Marx'ın ideoloji, Emile Durkheim'in kolektif temsil kavramı toplumda sağduyusal olarak paylaşılan inanışları varsayar. Bu kavramlar üzerinden ve onlarla derin bir muhasebeyle gelişen sosyal temsil kavramı ise sağduyuyu kurtulunması veya sağaltılması gereken bayağı bir bilgi biçimi olarak değil, insanın toplumsal varoluşunu mümkün ve geçerli kılan temel yapı taşı olarak sosyal psikolojinin asli araştırma nesnesi haline getirir (Moscovici 1998).

Bu hamle Farr'a (1993) göre, psikanalizle birlikte STK'yı psikolojinin kapsamını genişleten; buna karşın, davranışçılık ve gestalt psikolojisini ise daraltıcı teoriler sınıfına koyar. Zira bu kuramlar algı veya davranışı önceleyerek, hem psikolojinin araştırma sahasınının fakirleşmesine, hem de laboratuvar deneylerini önceleyerek yöntemsel çeşitliliğinin zayıflamasına vesile oldular. Buna karşın, STK psikolojiyi hem sosyoloji hem de antropolojiye yaklaştıran bir tutumla, alanın kavramsal çerçevesini, araştırma öznesini ve yöntem havuzunu genişletmiştir. Üstelik akademik yazında sosyal temsil çalışmalarının sıklıkla sağlık ve gruplararası ilişkiler konularıyla sınırlı kalması (Either ve ark. 2011) STK'nın kavramsal darlığının değil, Kuzey Amerika merkezli psikoloji geleneğinin tahakkümünün bir sonucudur (Farr 1993). Dahası, genellikle makaleler üzerinden yürüyen akademik ödül sistemi üzerinden inşa edilen davranışçılık ve gestalt yaklaşımları, araştırma nesnesi olarak dışardan -yani gözlemlenebilen davranış- veya içerden -yani

duyulanabilir algı aracılığıyla- bireye odaklanır. Ancak, bu perspektiflerin ikisi de kendi pozisyonlarından hareketle bütüncül bir paradigma inşa edememişlerdir (Moscovici ve Marková 1998).

Sosyal temsil kuramı ise esas olarak kitaplar üzerinden gelişen bir yaklaşımdır. Ve belirli hipotezlerin sınanmasından öteye giderek, yeni bir kavram önermekle kalmaz yeni bir perspektif de sunar. Örneğin, ünlü eseri 'Social Influence and Social Change' adlı kitabında Moscovici (1976) dönemin hakim psikoloji anlayışının işlevselci (functionalist) bir modele dayandığını, çünkü bu çalışmaların toplumu ve toplumsal ilişkileri statik ve bireye verili kabul ettiğini göstermiştir. Buna karşın, Piaget ve Vigotski gibi teorisyenleri izleyerek, Moscovici sosyal olgu ve olayların oluşumunu (genesis) birey-toplum etkileşiminde inceleyen genetik (genetic) bir model önerir (Moscovici 1976), ki bu model STK'nın temelini oluşturur. Bu anlamıyla, STK'ya yalnızca yeni bir teori olarak yaklaşmak hatalı olur. Zira, STK doğrudan sosyal psikolojinin araştırma alanının sınırlarına dair öneriler getirmekle işe başlar (Moscovici 1988). Buna göre, sosyal psikoloji de kuram ve gerçek konusunda antropoloji, tarih ve sosyolojiyle paralel bir strateji izlemelidir. Zira, sosyal psikoloji doğa bilimleri gibi 'mükemmel' bir açıklama peşinde olamaz. Örneğin, karizma, kolektif bilinç, sosyal sınıf ya da mit gibi kavramların üzerinde uzlaşmış tam bir açıklaması hala yoktur. İkincisi, dini, kültürel ve politik fenomenleri açıklamaya çalışan sosyal psikoloji, öznel elementlerden nesnel elementlere doğru yaşanan değişimin altında yatan temel ilkeleri açıklamalıdır. Örneğin ekonomik değişim için pazar, büyük insan grupları arasındaki ilişkiler için güç kavramları gibi, toplumdaki sosyal psikolojik etkileşimler için sosyal temsil temel bir kavram olabilir. Nitekim hem Max Weber hem de Emile Durkheim sosyolojisinde bu kavrama denk açıklamalar yapılmıştır (Moscovici 1988). Ancak, Durkheim'ın 'kolektif' temsilleri ile 'sosyal' temsiller arasında benzerlikler olduğu kadar farklılıklar da vardır.

Kolektif temsiller topluluk yaşamının görece sabit çerçeveleri olarak eğitim yoluyla kolektif hafızaya kazanır. Gelgelelim, kolektif temsillerin değişimi ancak olağandışı koşullara bağlandığı için bunların oluşum süreci müşterek sosyal etkileşimin dışına itilir. Bu anlamıyla Durkheim'da kolektif temsiller soyut ve sosyal etkileşim üstü yapılar olarak düşünülebilir (Cirhinlioğlu ve ark. 2004). Tek parti rejimi veya cemaat tarzı kapalı topluluklarda geçerli olabilecek bu soyut temsili ilişkiler, günümüz modern toplumunda bilgi akışının içinde çok daha hızlı değişip dönüşüyor. Etkisini 19. yüzyıl boyunca sürdüren din, ideoloji gibi sosyal karakteristiklerin ötesinde, yeni ve dinamik sosyal yapı ve süreçler de artık paylaşılan temsiller üzerinde etkilidir (Moscovici 1988). Tam da bu yüzden, kavramsal olarak Durkheim'dan yola çıkarsa da, Moscovici birey ve toplum arasında bir köprü işlevi görmesi açısından kolektif yerine sosyal kelimesini kullanmış ve grup içi ve gruplararası farklılaşmaları da kapsayacak sosyal temsiller kavramını ortaya atmıştır (Moscovici 2008). Ayrıca bu formülasyon sayesinde ilk defa birey içi (intrapersonal) süreçler de kapsanmış ve böylelikle sosyal temsil hem psikik hem de sosyal bir realite olarak ele alınmıştır.

Kolektif temsillerden farklı olarak birey - grup, grup - grup ve grup - toplum gibi kombinasyonlarla şekillenen sosyal temsillerin farklı türleri olduğu sonucu ortaya çıkar. Buna göre bir toplumun çoğunluğu tarafından paylaşılan baskın temsiller (hegemonic); çeşitli alt gruplar tarafından kendilerine özgü bir şekilde kullanılan özgürleşmiş temsiller (emancipated) ve çatışma ya da sosyal mücadelelerle ortaya çıkan tartışmalı temsiller (polemical) olabilir (Moscovici 1988, Üzelgün 2015). Örneğin, göç hareketleri ve göç eden insanları adlandırmak için kullanılan kavramları inceledikleri çalışmalarında Deaux ve Wiley (2007) 'eritme potası' (melting pot) kavramının Kuzey Amerika'da hemen herkes tarafından paylaşılan baskın bir temsil olduğunu; Siyah, Latin, Asyalı veya Beyaz grupların her biri için 'Afro-Amerikalı' (African American) kavramının farklı anlamlara geldiğini, dolayısıyla özgürleşmiş bir temsil olduğunu; son olarak, yasal vatandaşlık tanımının gruplar arasında polemik yaratarak aynı göçmen kategorisi için bazı insanların 'yasadışı göçmen' (illegal migrants) kavramını kullanırken, bazılarının 'kağıtsız göçmen'i (undocumented migrants) tercih ettiğini göstermişlerdir.

Özetle, STK ile öne sürülen perspektif değişimi sosyal bilim nosyonun yerli yerine oturtulması girişimi olarak savunuluyor (Bauer ve Gaskell 1999). Çünkü sosyal olgu ve durumları açıklarken geliştirilen modellerin doğa bilimlerindekilerden farklı olması bir gereklilik değil, zorunluluktur. Alman filozof Franz von Kutschera'nın tipik açıklama modeline göre açıklanan koşul veya olgu (Explanandums) ile açıklayıcı koşul veya olgu (Explanans) arasında bir gereklilik bulunmalıdır (Wagner 1995). Ancak araştırma nesnesi insan sosyalliği olan sosyal psikoloji için hemen her zaman araştırılan olgunun hem açıklanan hem de açıklayıcı olabileceği

kompleks bir durum söz konusudur. Bu yüzden STK'da herhangi bir konuda araştırma yürütürken hem değerlendirme düzeyleri hem de açıklama alanlarına göre bir dizi tercih ve imkan açığa çıkar.

Değerlendirme Düzeyi ve Açıklama Alanı

Analiz kelimesi yerine değerlendirme kelimesini kullanmak, STK açısından semantik değil, teorik bir meseledir. Çünkü, sosyal bir araştırma yürütürken kullanılacak yöntemin belirlenmesi aynı zamanda ontolojik, yani araştırılan olgunun ne olduğuna veya olabileceğine dair bir tercih de gerektirir. Toplumsal işleyiş hakkında yapısalci (structuralist) bir bakış açısına sahip STK, değerlendirme düzeyleri ile incelenen olguyu, onu ortaya çıkaran prosedürlerden ayırmak için kullanır. Buna göre iki değerlendirme düzeyi olabilir. Bunlardan ilki anlama, hissetme ve isteme gibi öznel dünyaya dair tüm sosyal psikolojik olgu ve kavramları içeren Bireysel Düzey değerlendirmedir. Psikoloji literatüründe genellikle tutum, algı, niyet, duygu ve davranış gibi kavramlarla çalışılan konular bu düzeydeki değerlendirmelere karşılık gelir. Ancak bireysel düzeyde değerlendirmeler yalnızca kişisel (private) tutum, algı, niyet, duygu ve davranış olmak zorunda değildir. Aynı zamanda sosyal aktörler arasında paylaşılan ve grup içinde yaygın bilgi ve inanışlar da bireysel düzey değerlendirme kabul edilir. İkinci düzey olan Sosyal, Kültürel veya Grup Düzeyinde değerlendirme ise maddi dünyanın öncel dinamiklerinin birey düzeyinde gözlenen değişkenlerini kapsar. Wagner'e (1995) göre bu değerlendirme düzeyinde incelenen şey tekil bireylerin kontrolündeki sosyal, kültürel ve sosyo-zihinsel ekolojidir. Örneğin, sosyal kurumlar, ekonomik olgular, normlar ve ideoloji bu düzeye ait kavramlardır. Bu kavramların hiçbirisi tekil bireylere ait olmamakla beraber, bireyler onların taşıyıcısı veya uzantısı konumundadırlar.

Sosyal bir olgunun incelenebilmesi için hangi düzeyde ele alınacağını yanında, bu olguyu açıklamak için hangi 'alanlardan' bilgi edinileceği de önemli bir epistemolojik mesele olarak öne çıkar (Duveen 2013). Bireyin psikolojik işleyişi her ne kadar grup ve toplumların varlığı için bir ön koşul olsa da, bu işleyiş yüksek düzeydeki olguların işleyişi için açıklayıcı olamaz. Wagner (1995) bu meseleyi şu örnek olay üzerinden anlatır:

Saldırganca bir davranış vakasında beyindeki nöropsikolojik süreçler ('düşük' düzeyli olgu) pek de geçerli bir açıklama olamazken, saldırganın kişiliğine, duygulanımlarına, niyet ve amacına yapılacak referanslar pekala geçerli bir açıklama olabilir. Benzer biçimde failin dışlanmış gençler gibi sosyal bir gruba üye olduğu ('yüksek' düzeyli olgu) açıklaması, bu kişinin neden ve nasıl normalden daha fazla saldırgan olduğunu gösteremediği sürece geçerli olamaz. Ama bu kişinin sosyal mahrumiyetinin farkında olduğunu ve bunun holiganlıkla 'meşru' bir şekilde dışavurduğunu söylemek açıklayıcı olabilir.

Bu örnekte hem birey düzeyi değerlendirme ve birey düzeyi açıklama (saldırganlığa nöropsikolojik yakınlık), hem de grup düzeyinde değerlendirme ve birey düzeyi açıklama (saldırganlığa sosyal yakınlık) yapılıyor. Ancak, her iki koşulda da açıklama alanları mevcut olguyu hakkıyla değerlendirmeye yetmiyor. Bunun üzerine, Wagner (1995) birey düzeyinde bir değerlendirmeye saldırgan kişinin mahrumiyetinin farkındalığına değiniyor ve sosyal alandan bir açıklamayla holiganizmin meşru görülmesini öne sürüyor. Bu örnekten de görüleceği üzere, sosyal psikolojik bir araştırma yapılırken, araştırmacının hem değerlendirme düzeyi hem de açıklama alanının farkında olması, ortaya çıkan sonuçların sosyal gerçeklikle ilişkisi açısından hayati önemdedir.

STK epistemolojik olarak açıklayıcı koşullar için sosyal, açıklanan olgular içinse bireysel bir pozisyon alır (Duveen 2013). Yani, açıklayıcı olgu ve koşulları sosyal bir alanda ele alarak, birey düzeyindeki olgu ve koşulları değerlendirmeye çalışır. Bu anlamıyla STK makro-indirgemeci (macro-reductive) açıklamalar yapar. Fakat, Harré'nin (1980) taksonomik öncelikler tezine göre makro koşullar ile mikro olgular arasında ilişki simetrik değildir. Çünkü bireylerin davranış ve düşünceleri ancak bağlı bulundukları sosyal koşullarda anlam kazanırken, bireysel davranış belirli bir sosyal koşulu belirleme gücüne sahip değildir. Bu yüzden sosyal olguların birey davranışını açıklaması için önce bireyler arasında anlamlı zihinsel varlıklara dönüştürülmeleri gerekir.

Sosyo-Genez ve Bilişsel Evren

Descartes'ten bu yana zihin ve beden arasında kurulan Kartezyen ikiliğe yaslanan sosyal biliş paradigması,

insanları 'dış dünyadan' gelen uyarı ve bilgileri işleme kapasitesine sahip rasyonel birer özne olarak kabul eder. Böylelikle, toplum, kültür veya sağduyunun birey üstündeki etkileri genelde yanlı, bozucu ve rasyonellikten sapırtıcıdır (Reicher 2001). Örneğin, bugün itibariyle bu literatürde tanımlanmış 170'den fazla bilişsel yanlılık (cognitive bias) vardır. Ayrıca, bu yaklaşımda ortalama bir insan sosyal kısıtlar ve bilişsel yanlılıklardan azade olamayan bir 'bilişsel cimri' muamelesi görür (Moscovici 1998). STK yaslandığı makro-indirgemeci varsayım sonucunda zihinsel işleyişimize dair yeni iddialar ortaya koyar. Ve bu iddialar psikoloji literatüründe halen ana akım olan sosyal biliş paradigmasından hem araştırma nesnesi ve öznesi konusundaki kavramsallaştırmalarda, hem de buradan hareketle elde edilecek açıklama alanları gibi konularda ciddi şekilde ayrılır.

Duveen ve De Rosa'ya (1992) göre mevcut sosyo-bilişsel pozisyonda sosyal bilgi edinimini olgular hakkında artarak gelişen psikolojik yapı ve mekanizmaların, diğer bir deyişle bilişsel gelişim aşamalarının işlevsel bir sonucu olarak yorumlar. Moscovici'nin işlevselciliğe alternatif olarak önerdiği Genetik Sosyal Psikoloji (Genetic Social Psychology) modelinden hareketle geliştirilen STK ise çocukların sosyal bilgilerini, birer üye adayı olarak yetiştikleri topluluğun sosyal temsilleri içinde geliştirdiklerini iddia eder (Moscovici 1998). Duveen ve Lloyd (1990) tarafından etraflıca açıklanan bu modele göre, toplumsal organizasyonun işlevinde görece bir sabitlik belirli bir yapıyı, bu işlevin hayata geçirilmesi ise bu yapının belirli bir organizasyonu gerektirir. Dolayısıyla, sosyal etkileşim sırasında hem sabit olduğu varsayılan yapılar, hem de bunların işlevleri müzakereler yoluyla oluşturup değiştirilir. Böylelikle, sabit olduğu varsayılan 'yapılar' dahi tarihsel süreçte uzlaşıya bağlı geçici durumlar olarak açıklanır. Bu yüzden, STK'da zihin, biliş, kavram gelişimi yerine temsil, sosyo-genez (sociogenesis), kıymetlendirme (valorisation) gibi meseleler öne çıkar: Temsil topluluk tarafından paylaşılan sağduyusal bilgidir; temsillerin birey-grup-toplum etkileşimde ve zamana yayılarak oluşum süreci ise sosyo-geneze karşılık gelir; içeriklerinin yanında temsillerin toplumsal hiyerarşiye göre düzenlenip bunlara belirli değerler atfedilmesiyle kıymetlendirme süreciyle açıklanır (Duveen 2013).

STK insanın bilişsel yapısının varlığını yok sayan alternatif bir kuram olmak yerine, sosyal biliş paradigmasına yöneltilen eleştirel bir pozisyon olarak düşünülebilir. Çünkü, her iki yaklaşım da keşfedilmeyi bekleyen ve zihinsel işleyişimizi belirleyen 'yapılar' varsayıyor. Velakin, sosyal biliş kişilerarası ilişkileri önemseyen bireyselci bir perspektife sahipken, STK grup, topluluk ve kültür gibi sosyal organizasyonları önemseyen etkileşimci bir perspektif alır. Böylelikle, sosyal biliş çocuğu bilişsel ekonomi güden 'rasyonel, naif bir bilim insanı' gibi ele alırken, STK çocuğu günlük yaşamın içindeki 'sosyal bir aktör' olarak görür. Sosyal biliş nasıl ve neden sorularıyla hareket ederken, STK ne sorununu merkeze alır.

Bu yaklaşımları karşılaştırdıkları makalelerinde Duveen ve De Rosa (1992) sosyal biliş literatüründe popüler olup, ekonomik sosyalleşme çalışmalarında iyi bilinen banka kavramı gelişimini her iki yaklaşım üzerinden karşılaştırır. Sosyal biliş paradigmasına göre ekonomik ilişkilerin en gelişmiş hali olan banka kavramı, çocuğun ebeveynlerini maddi kaynak olarak gördüğü birinci evreden başlayarak, gelişimsel ve doğrusal bir biçimde karmaşıklaşır ve son kertede soyutlanarak bildiğimiz anlamda banka fikri çocuklarda gelişip yerleşir. Ama STK yönelimli bir araştırmada daha sadece 3 ila 5 yaşındaki çocuklara erkek ve kadın resimleri gösterildiğinde, bu çocukların bile erkeklerin daha fazla maaş aldıklarını söyledikleri gösterilmiştir. Üstelik, erkek çocukların söylediği maaş farkı, kız çocuklarından daha yüksektir. Benzer şekilde, Emler ve arkadaşları (1990) tarafından 3 - 12 yaş aralığındaki çocuklarla yapılan bir çalışmada, 'baskın' ve 'güçlü' meslek gruplarının (örneğin, doktor, mühendis) daha yüksek maaş almaları beklendiği gösterilmiştir. Bu çalışmalar sosyal hiyerarşinin henüz ekonomiye dair kavramlarımız gelişmemişken bile sosyal temsiller aracılığıyla zihinselleştirildiğini gösteriyor.

Özetlemek gerekirse, sosyal biliş paradigması sosyal dünya hakkındaki kavramlarımızın ilk olarak formunun daha sonra da içeriğinin geliştiğini iddia ederken, STK form ve içerik arasında apriori bir farklılaşma varsaymaz. Zira, STK'ya göre bilgi hiçbir zaman nötr değildir; o her zaman değerlere bulanmıştır (Duveen ve De Rosa 1992). Bu yüzden STK'da kıymetlendirme kavramsallaştırmadan önce gelir. Tarihsel arka plana sahip sosyal temsillerin, sosyal bilgi için nasıl bir bağlam oluşturarak içeriklerini kıymetlendirdiğini STK üç aşamalı bir mekanizmayla tarif eder: (1) Sosyogenez, uzun tarihsel süreçlerde (longue durée) sosyal temsiller toplumsal olarak aktarılır; (2) Ontogenez, birey içine doğduğu kültürel topluluk arasında yaygın sosyal temsillere maruz kalır, ve (3) Mikrogenez, bazı sosyal temsiller insanlar arası etkileşim ve iletişim sırasında değişip dönüşür. Böylesi bir sistemde mikrogenez bir çeşit motor işlevi görerek, bireyden başlayıp

kültürel yapılara ve kolektif hafızaya kadar yayılan sosyal temsil sirkülasyonunu, yani sosyo-genetik döngüyü mümkün kılar. Örneğin, Jodelet (1991) çizim gibi sözel olmayan yöntemlerle elde edilen akıl hastası sosyal temsilinin, hem tarihsel figürler olarak fantastik (sosyogenez), hem toplumsal tehdit olarak sapkınlık (ontogenez), hem de kişisel olarak hastalık (mikroenez) kavramlarıyla nasıl ilişkilendirilip, şekillendiğini çok katmanlı bir analizle göstermiştir.

Sosyal Temsillerin İşlevi

Şu ana kadar, sosyal temsillerin toplumsal sistemin işleyişi sırasında nasıl bir yer kapladığını ve nasıl değişip dönüştüğünü açıkladık. Fizikte atomların, biyolojide genlerin ya da sosyolojide sınıfların gördüğü işlevi, sosyal psikolojide de açıklayıcı fenomenler olarak sosyal temsillerin görmesi, Durkheim'in kolektif temsillerine karşıt veya onunla ihtilaflı değildir (Moscovici 1988). Aksine Moscovici kolektif temsillerin mekanizmasını anlamaya çalışmış ve günümüze uyarlayarak dinamikleştirmiştir, dersek yanlış olmaz. Bu noktada sosyal temsillerin 'işlevi' sorusu ortaya çıkar: Tutum veya ideoloji gibi kavramlar dururken sosyal temsillere neden ihtiyaç duyuyoruz?

Moscovici'ye göre sosyal temsillerin temel işlevi tuhaflık (unfamiliar) ya da yabancılıkla (strangeness) başa çıkıp, yeni olgu ve durumlara alışmamızı sağlamalarıdır (Fine 1987). Sosyal temsiller çoğunlukla entelektüel ya da bilişsel ihtiyaçlar, yani insanların zihinindeki ikameler (substitutes) veya refleksiyonlar ya da toplu olarak yapılan ritüel ve hareketleri kapsayan pratik ihtiyaçlar, yani kamusal icralar sonucu ortaya çıkabilir. Bu anlamıyla onlar bir dönem, sınıf ya da ulusa ait sosyal bilinçleri şekillendirir (Moscovici 1988). Bu şekillendirme ise doğrudan ve doğrusal değildir, çünkü bireyler arasında tasarlanan temsiller ile birey-grup yani toplumsal bilinç düzeyindeki temsiller arasında çok fark vardır. Ancak bunlar farklı olmasına rağmen ilişkilidir. Zira, farklı seviyelerde ve ilişki içindeki sosyal temsilleri bireyler sadece taşımazlar, aynı zamanda onları şekillendirir ve değiştirebilirler. Ancak, bu ilişki sosyal biliş varsayımındaki gibi rasyonel bir insan zihni öngörmez. Moscovici'ye (1988) göre sosyal psikoloji genel olarak bilişsel fenomenlere günlük hayat içerisinde bakarken, yukarıda değinilen farklı seviyelerdeki temsilleri görmezden gelerek önemli bir hata yapar. Misal, bireysel düzlemde bakıldığında neyin doğru veya yanlış ya da normal veya anormal olduğunu ölçmek mümkün olabilir. Zira, bilim insanları da dahil olmak üzere her topluluğun doğru, normal veya gerçek için kriterleri veya tanımları her zaman vardır. Ama aynı mantık gruplara, kültürlere ve toplumlara uygulanamaz. Böylesi bir mantıkla, savaş veya katliamların bir takım bireysel hatalardan veya toplama kamplarının Hitler'in kişisel hırslarından kaynaklandığı gibi anlamsız yargılara varılabilir.

Buradan bakınca, STK'daki perspektif değişimi önerisindeki ikinci önemli dayanak da su yüzüne çıkar. STK için iletişim yalnızca düşünce ve duyguların dışı vurumu değildir. İletişim eyleyici olarak araçsal ve hatta tamamen törenseldir (ritualistic), yani topluluk içi iletişim aynı zamanda topluluğu var ve mümkün kılar. Bu yüzden ne sosyal ne de psikolojik düzeyde temsili yaratan kişiden bağımsız veya imgedan ibaret bir 'gerçeklik' olamaz. Rus düşünür Mikhail Bahtin tarafından 'dünya hakkında fikirler ve dünya içinde fikirler' üzerinden kurulan dikotomi Moscovici tarafından da kullanılır (Moscovici 1988). Çünkü, ona göre kendiliklerini topluluk olarak temsil eden insanlar, aynı zamanda kendilerini de birey olarak temsil ederler. Bu anlamıyla topluluk tarafından paylaşılan bir ruh hali (mental state), sadece bu paylaşımdan ibaret değildir; çünkü bu ruh halinin temsili nakledilmiş, şekillendirilmiş, cisimleştirilmiş ve nihayet nesneleştirilmiş olur.

Sosyal temsiller bir şeyi iki şekilde 'gerçek' kılarlar. Bunu ilk olarak paylaşılmış olmaları dolayısıyla performatif, ikincisi nesne ve kişileri seçip ilişkilendirmiş olmaları itibarıyla da yapılandırmacı (constructive) bir yolla gerçekleştirirler. Bir örnek üzerinden gitmek gerekirse, Freud'un ilkel, mistik düşünce, rüyalar gibi 'birincil' süreçler ile rasyonel ve analitik düşünce gibi 'ikincil' süreçler ayrımı, daha sonra beynin sağ ve sol hemisferleri üzerinden yapılan uzmanlaşmış bölgeler varsayımını beslemiş, bugün ise toplumda yaygın bir kabul gören duygu-düşünce dikotomisi ve hatta basitleştirilmiş bir 'kalp-beyin' ikiliğine kadar götürülmüştür (Moscovici 1988). Şüphesiz, bu kanaatlerin çok azı doğrudur. Ancak bu bilgilerle yaratılan sosyal temsiller çeşitli düzeylerde bir gerçeklik oluşturup, karmaşık bilimsel bilgileri tanıdıklaştırma işlevini yerine getirerek, topluma yayılmış durumdadır.

Sosyal Temsiller(i) Ne Açıklar?

Sosyal temsilleri tanımlama girişimlerinden oluşan çok sayıda makale olmakla birlikte (Duveen ve De Rosa 1992, Farr 1993, Fraser 1994, Wagner 1995), genel kabul gören ve üzerinde uzlaşmış bir tanım bulmak pek kolay değildir. Çünkü Moscovici'nin (2008) başlangıç çalışmasını takip eden araştırmalarda sosyal temsillerin farklı boyutları öne çıkınca, yapılan tanımlar arasında tutarlık bulmak da zorlaşmış durumda. Bizatihi bu durumun kendisi çeşitli eleştirilere maruz kaldı ve açık tanımı olmayan bir kavramın bilimsel araştırma için uygun olmadığı dillendirildi (Jahoda 1988). Fakat zaten sosyal temsiller 'büşbütün bir şey' değildir (Howarth 2006). Yukarıda detaylandırılan değerlendirme düzeyleri ve açıklama alanlarında yapılacak tercihlere göre sosyal temsillerin içeriğiyle birlikte tanımı da değişebilir.

Sosyal temsillerin karşılık geldiği değerlendirme düzeyleri ve açıklama alanlarını anlamak için Wagner'in (1995) önerdiği şema üzerinden düşünmek kolaylaştırıcı olabilir (Şekil 1). Şeklin sağ alt köşesinden ve saat yönünün tersinden başlayacak olursak, bireysel düşünce ve hareketler insanların günlük hayatlarındaki nesne ve olguları belirli bir biçimde deneyimlemelerine sebep olarak bu olguları açıklar. Sosyal olgu ve gerçekler ise yalnızca bireysel deneyimden ibaret değildir. Bu deneyimler ancak belirli sosyal koşulların yansımaları olduğu için bireylere bir anlam ifade eder. Söz konusu sosyal koşul ve çatışmalar ise kolektif söylem düzeyinde temsil edilip çatışan veya uzlaşan başlıca anlatıları açıklar. Ve nihayet, kolektif söylemler bilinebilir enformasyonun sınırlarını çizdiklerinden, bireysel düşünce ve hareketleri de meydana getirir. Böylelikle, sosyal bir araştırmada tercih edilecek değerlendirme düzeyi ve açıklama alanına göre sosyal temsiller hem açıklanan hem de açıklayan olarak değerlendirmeye dahil edilebilir ve dolayısıyla operasyonel tanımı da buna göre değişebilir.

Sosyal düzeyde bir değerlendirme için Pierre Bourdieu'nün 'yapısal türdeşlik' dediği özelliğe başvurabiliriz. Yani, bir toplumdaki bireyler kişilik özellikleri açısından çok farklı olsalar bile sosyal deneyimleri, düşünme ve davranışlarının temel yapısı birbirilerine benzeyebilir. Bu benzerlikler ortak dil ve rasyonelleştirme mekanizmaları gibi kolektif söylem düzeyindeki ilişkiler aracılığıyla paylaşılan sosyal temsilleri de açıklar. Böylece, sosyal temsiller açıklanan olabilir, çünkü sosyo-genez döngüsünde bireysel düşünce ve davranışın ötesine geçen ortak ve paylaşılan temsillere ancak sosyal koşullar neden olabilir. Örneğin, Bloor ve Bloor (1982) endüstri alanında çalışanların doğa görüşleriyle bu kişilerin çalıştıkları kurumların sosyal yapısı arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada bireyci, hizipçi ve itaatkar gibi farklı kurum tipleri belirlediler. Ve buralarda çalışan insanların doğa anlayışlarının okudukları üniversite veya teknik arka planlarıyla değil, çalıştıkları kurum tipleri, yani içinde bulundukları sosyal kısıtlarla uyumlu bir şekilde dağılım gösterdiğini buldular. Örneğin, bireyci tipteki kurumda çalışanlar doğayı düzensiz, kuralsız ve sırlarını ancak doğru yöntem kullanan bilgi sahibi kişilere açan bir şey olarak görüyordu.

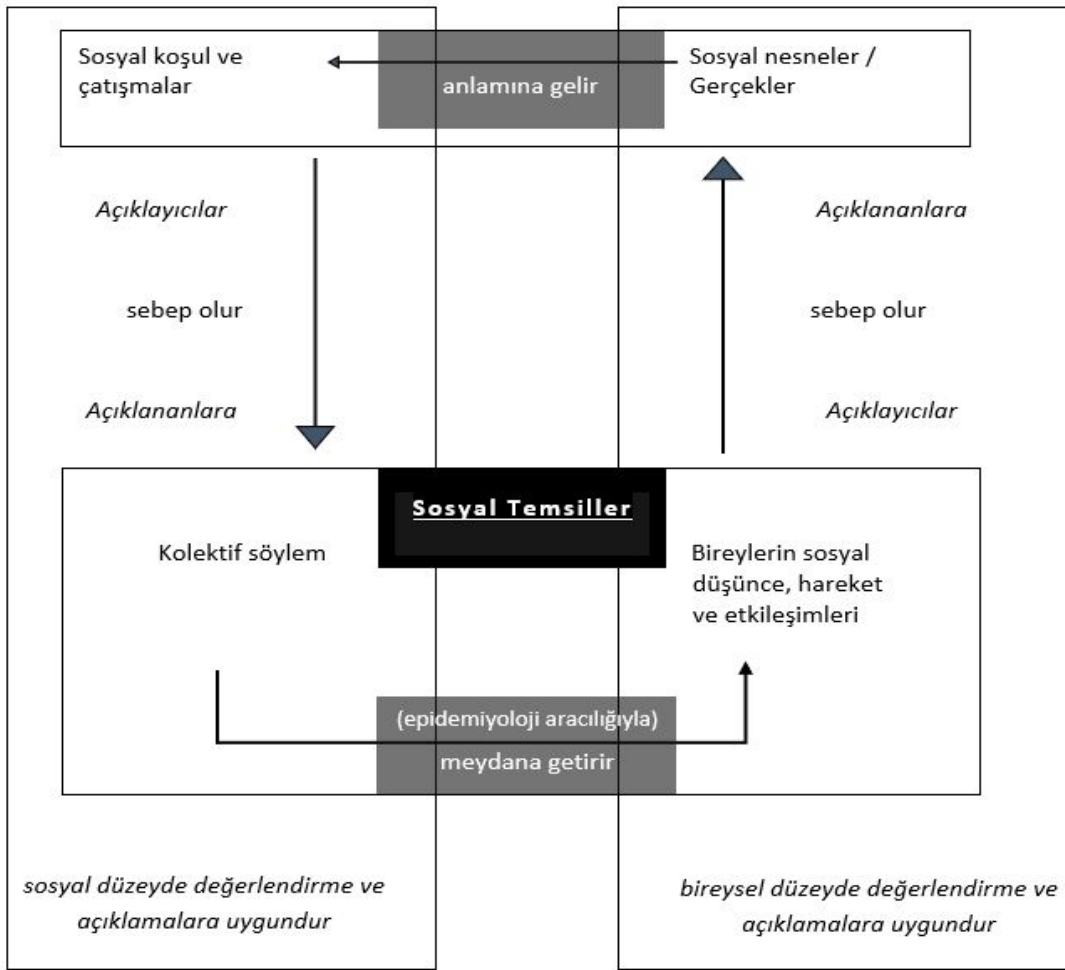
Öte yandan, sosyal temsiller belirli bir sosyal obje veya olgu hakkında düşünce ve inançlarımızı açıklayan olarak da değerlendirilebilir. Toplumsal organizasyonun işlemlerini mümkün kılan yapıların oluşturduğu belirli sosyal temsiller, pekala o organizasyonu işleten üyelerinin düşünce ve davranışlarını da şekillendirebilir. Böylelikle, sosyal temsiller bireysel düzeyde bir değerlendirme için kullanılabilir. Örneğin, Thommen ve arkadaşları (1988) ilk olarak bir grup psikoterapistle hastalara ve meslektaşlarına yönelik doğru mesleki tavrın ne olması gerektiği sorup, bu konudaki sosyal temsillerini ortaya çıkardılar. Daha sonra, bu kişilerin töropatik davranışları gözlemlenip incelenince, davranış terapistlerinin daha çok mizaç, bilgi işleme ve hedeflere odaklanırken, danışan merkezli terapistlerin beklenti ve arzuları merkeze alan müdahale ve atıf yaptıkları ortaya çıktı. Yani, terapistler mesleki doğrularının salık verdiği gibi, yani temsilleriyle uyumlu bir şekilde hareket ediyorlardı.

Bu açıklama ve örnekler sosyal temsillerin pozitivist anlamda bağımlı ya da bağımsız değişkenler gibi ele alınabilecek yapılar olmadığını ortaya koyuyor. Buna rağmen, onlar davranış ve inançlar üzerinde açıklayıcı olabilirken, sosyal yapıların belirleniminde açıklanan konumunu alabilirler. Bir taraftan bu, sosyal temsillerin epistemolojik zeminde rasyonel eğilimler olarak deneysel veya sentetik sonuçları değil, belirli bir davranışı belirleyen mantıksal veya analitik sonuçları olabileceği anlamına gelir. Diğer taraftan, teorik zeminde ise içerikleri sözel verilerden elde edilen temsiller ile açık davranışlardan elde edilen veriler arasında mantıksal bir eşdeğerlilik söz konusudur. Bunun için bu iki tür verinin, yani sözlü ifadeler ile davranışların aynı temsil içeriğinin farklı örnekleri olduğunu kabul etmemiz gerekir. Karmaşık görünen bu

durum Wagner'e (1995) göre aslında oldukça basittir. Çünkü halk arasında rasyonel bir özne olabilmek için davranışlarımızın hem mantıksal olarak gerekçelendirilmesi, hem de inançlarla meşrulaştırılması gerekir. Aksi takdirde, 'aptal' veya 'irrasyonel' olarak görülürüz. Bu yüzden açık davranış sosyal temsilin bir parçasıdır, çünkü herhangi bir davranışın sonucu yine temsil-eylem karmaşasının içinden açıklanmak zorundadır. Wagner (1995) bu meseleye zihin açıcı bir örnek verir:

Örneğin, protesto gösterisine katılan farklı gruplarla protesto temsili kolektif yapısı ve içeriğini değerlendirdiğimizi düşünelim. Peki bu düzeyde, bu temsilin 'nesnesi' nedir? Protestonun 'kendisi' mi? Yoksa bu protestoyu başlatan olay mıdır? Muhtemelen nesnenin protesto ve nedenleri olduğunu söyleyebilirsiniz. Ama bu durumda 'protesto' nedir? ... Dolayısıyla, temsil edilen nesne bir temsili oluşmadan ortaya konamaz ve kolektif düzeyde anlamlandırılıp sürdürülemez.

Bu örnek bize sembolik, zihinsel ve davranışsal elementleri birleştiren ve ancak bütüncül şekilde anlamlı olarak kendi nesnesinin doğumuna olanak tanıyan sosyal temsil karmaşasının bölünemezliğini göstermektedir.

Şekil 1. Sosyal temsillerdeki değerlendirme düzeyi ve açıklama alanları arasındaki şematik ilişki (Wagner 1995)

Sosyal Temsillerin İşleyişi

Sosyal temsillerin en genel anlamda tanıdık olmayan durum ve olguları tanıdık hale getirmeye yaradığını söyledik (Moscovici 1984). Bu fonksiyonuyla toplumdaki mevcut temsillerle yeni durumlar ve olguları tanımlayıp, bunların yaygınlaşmasını sağlar. Dolayısıyla, sosyal temsillerin en çok da sosyal değişimler sırasında veya toplumun tamamını ilgilendiren önemli olayların ardından ortaya çıktığını söylersek yanlış

olmaz. Nitekim bir grubun ya da mevcut temsilin değişim geçirdiği zamanlarda yaşanan krizin anlamlandırılması, konuşma ve açıklama ihtiyacını da artırır. Buradan bakınca, STK'nın 19. yüzyılın ardından yaşanan toplumsal dönüşümü Durkheim'ın kolektif temsiller kavramından yola çıkarak, sosyal temsiller gibi yeni bir kavramla tanıdık hale getirmeye veya anlamlandırmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Hatta kolektif temsillerden sosyal temsillere geçişi temellendirmek için yaptığı tartışmada Moscovici (1988), Durkheim'ın üzerine konuştuğu 19. yüzyıl toplumsal sistemini uzun zamandır uyuduğu için adaya dönüşen bir balınaya benzetir. İçinde yaşadığımız 20. yüzyılın, sırtında yakılan kamp ateşi yüzünden uyandırılmış ve çılgınca hareket eden bu balının üstünde yaşandığını iddia eder. Ancak, bu karmaşık değişimleri veya yeni olanın eski kavramlarla açıklanmasını bireysel veya toplumsal düzeyde gerçekleştirmek o kadar da kolay değil.

STK'ya göre temsillerin işleyişi ancak bir süreç olarak ele alınabilir. Bu yüzden tanıdık hale getirme veya aşına kılma, Demirleme (anchoring) ve Nesneleştirme (objectifying) mekanizmalarını gerektirir (Moscovici 1984, Öner 2002). Demirleme garip fikirleri veya anlamsız olguları sıradan kategori ve imgelere indirgemek olarak tanımlanabilir. Bunu yapabilmek için ise sınıflama ve isimlendirme gibi yöntemlere ve genelleme veya özelleştirme gibi stratejilere başvururuz (Paker 1999, Cihirlioğlu ve ark. 2004). Örneğin, tanımadığımız birinin veya bir ötekinin herhangi bir özelliğini daha önce tanımladığımız, toplumsal hiyerarşide demirlemiş bir kategoriye göre sınıflandırır ve bu özelliği o kişiye genelleriz (fakir, deli, elit vesair). İsimlendirme yaparken ise yeni olanın, toplumun özel kelimeleri içine dahil edilerek toplumsal kimlik matrisinde bir yer almasını sağlanmış oluruz. Bunun sonucunda isimlendirilen şey, belirli özellikler yüklenir ve aynı geleneği paylaşan insanlar arasında uygun bir pozisyon edinir (Paker 1999, Öner 2002).

Nesneleştirme mekanizması ise soyut olan bir olguyu fiziksel dünyaya indirgeyerek anlamlandırmaya yarar. Örneğin Moscovici'nin balina benzetmesi 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken yaşanan soyut ve karmaşık toplumsal dönüşümü anlamlandırmak için kullanılan klasik bir nesneleştirme örneğidir. Jost (1992) STK'nın bu basit görünen nesneleştirme mekanizmasına özel bir önem atfeder. Ona göre Moscovici'nin ilk çalışmasına dayanarak açıklanan sosyal temsillerin işlevlerinden nesneleştirme, kritik bir soru sorar: Uzmanlardan topluma aktarılırken bilimsel bilgilere ne olur? Bu soruya verilen cevap, bilinmez olanın tanıdık hale getirilmesi için nesneleştirme süreci sonucunda, uzmanlar için varsayım olan kavramsal çerçevelerin, toplumda sosyal veya bilimsel 'gerçekler' olarak kabul edilmesi şeklindedir. Bu anlamıyla bilim felsefesinde tartışılan ontolojik gerçekçilik pozisyonu, bilimle uğraşan uzmanlardan halka mal edilmiş olur. Yani, bilim insanlarının ontolojik bir gerçeklik varsayımıyla ürettikleri kuramlar, sosyal temsiller aracılığıyla toplumda sosyal gerçekliklere dönüşür ve böylelikle halk ontolojik gerçekçi bir pozisyon alır (Jost, 1992). Daha önce Freud için ontolojik bir 'gerçeklik' olan birincil ve ikincil süreçler ayrımının, toplumda geniş halk kitleleri için toplumsal doğrulara dönüştüğünü örneklemiştik. Bu örnek üzerinden gidildiğinde, halk kitlelerinin Freud'a göre daha az şüpheli veya daha fazla ontolojik gerçekçi olduğu sonucuna varılabilir.

Gerçekten de halk, bilim insanlarından daha az şüpheli midir? Toplum ve bilim insanları arasındaki fark ne anlama gelir? Moscovici (2008), psikanaliz üzerinden bilimsel bir bilginin Fransız toplumunda Komünist, Katolik ve Şehirli-Liberal sosyal çevrelerde (milieu) değişimler geçirerek farklı şekillerde demirleyip nesneleştirildiğini göstermişti. Bu temel çalışmayı takiben uzman bilgisinin farklı kamusal alanlardaki dolaşımı ve entegrasyonunu irdeleyen çalışmalar yapıldı (Fine 1987, Bauer ve Gaskell 1999, Wagner ve ark. 1999). Bu çalışmalar bize bilimsel bilginin, bilim insanlarından oluşan belirli bir sosyal grupta paylaşılan bir sosyal temsilin ötesinde, materyal bir gerçeklik kuramayacağını gösteriyor (Moscovici ve Vignaux 2000). Böylelikle sorduğumuz sorunun odağı bilim-toplum veya bilim insanı-sıradan insan dikotomisinden bilimin farklı kamusal alanları arasına kaymış bulunuyor. Diğer bir deyişle, bilim insanları dâhil her grup kendi sağduyusu içinde ve sosyal temsilleriyle hareket ederek yeni bilgileri anlamlandırmaya çalışıyor diyebiliriz.

Bu noktada temsilleri kurgu olarak düşünmek ya da gerçekliği bulandıran yapısından şüphelenmek söz konusu olabilir. Buna paralel felsefe tarihinde dünyadaki varlığımıza dair yanlış imge şeklinde ifade edilebilecek, ikonoklastik şüphenin modern versiyonları olan Marxist yanlış bilinç (false consciousness) kavramı ya da Frankfurt okulunun negatif eleştirisi veya postmodern eleştirinin büyük anlatı reddini düşünebiliriz. Bu şüphenin daha zayıf bir versiyonuna dayarak STK 'yeterli ve yetersiz temsiller' arasındaki farkı vurgulayarak, daha doğrulanabilir ve uygun bir pozisyon alır (Bauer ve Gaskell 1999). Çünkü kendi başına nesne (object per se) olan şeylerden farklı olarak temsiller, refleksiyonun bir ürünü ve ikonoklastik şüphenin ön koşuludur. Refleksiyon alternatiflerin deneyimlenmesini, yani yaygın bir ortaklık hakkında

çatışan temsilleri bir arada ele almayı mümkün kılar. Tıpkı azınlık etkisinde olduğu gibi hafife alınan ve çatışan temsiller baskın temsili tartışmaya açar. Bizim dünyaya dair kaba gerçeklerimiz olan diğerleriyle uyum içindeki kategorik algılarımız, sembollerimiz, toplumsal teamüllere uygun hale getirilmiş ve alışlagelmiş davranışlarımız, belirli sosyal temsillerin sabitlenmesiyle oluşur. Böylelikle, halk veya bilim insanlarının ontolojik gerçekçilikleri arasındaki seviye farkı şimdi toplumsal işleyişin bir sonucu olarak açıklanmış oldu. Özetle, halk kitlelerinin kullandığı bilgi görece daha sabit sosyal temsillerden oluşurken, bilim insanlarının kendi uzmanlık alanlarından oluşan cemiyetlerindeki sosyal temsillerinin işleyişi daha dinamik ve hızlıdır.

Bu genel işleyişi temellendirmek ve açıklamak için Bauer ve Gaskell (1999) bir model önerir. Bu modelde sosyal temsillerin iletişim sistemini basitleştirmek amacıyla en küçük temsil birimi olarak K1 ve K2 kişilerinden ve bir nesneden oluşan bir üçlü (K-N-K) anlatılır. Bu üç element arasındaki ilişkiye zaman ve mekan boyutu da eklendiğinde hepimizin tanıdığı Toblerone çikolatasına benzer bir geometrik şekil ortaya çıkar. Sonuç olarak, belirli bir zamanda (t) ve belirli bir mekânda en az iki kişi arasında oluşan alan (K1t-Nt-K2t), bir nesnenin sosyal temsili olarak düşünülebilir. Ancak sosyal temsiller her zaman bir grup sürecini kapsar, dolayısıyla belirli sosyal çevreler (milieu) arasında da, o nesneye dair temsiller paralel zamanda var olabilir ve çatışabilir. Nitekim Bauer ve Gaskell'e (1999) göre sosyal çevreler temsillerin işlevsel alanıdır. Sosyal çevreler içerisinde temsiller alışlagelmiş davranış, bireysel biliş, formel ve enformel iletişim olmak üzere dört farklı moddan (mode) biri veya birkaçıyla dışavurulur. Tüm bu modlar dille ilintilidir ve bu yüzden temsillerin ifade edildiği farklı vasıtalar (medium) da söz konusudur. Örneğin, alışlagelmiş davranışlar bedensel hareketler veya bireysel bilişle, formel ve enformel iletişim ise kelimeler, görsel imgeler ya da dilsel olmayan sesler gibi vasıtalarla ifade edilebilirler. Bu yüzden sosyal temsil araştırması yürütülürken, araştırmacının soru ve problemine göre çalışacağı sosyal çevreyi (milieu), temsillerin ifade edileceği modları (mode) ve bunun için kullanılacak vasıtaları (medium) belirmesi gerekir. Örneğin, yukarda değinilen Thommen ve arkadaşları (1988) araştırmalarının sosyal çevresi olarak psikoterapistleri, ifade modları olarak bu kişilerin profesyonel davranış ve formel iletişimlerini ve son olarak, odaklandıkları sosyal temsilin vasıtası olarak kullanılan gündelik dile başvurarak bir değerlendirme yapmışlardır.

Sosyal Temsil Araştırması Nasıl Yapılır?

Temelde sivil toplum kuruluşlarına (STK) yöneltilen eleştiri, yapılan çalışmalardaki yöntemsel çeşitliliğe rağmen kuramsal bir ortak yönelimin bulunmaması şeklindedir (Jahoda 1988, Potter 1996, Flick ve ark. 2015). Ancak Sotirakopoulou ve Breakwell'e (1992) göre sosyal temsiller, doğası gereği hem inanç ve açıklama gibi bireysel yapılar, hem tutum ve duygu gibi psikolojik yapılar, hem de ideoloji ve temsiliyet ilişkisi dolayısıyla makro yapılarla ilgili geniş bir bakış açısı gerektirir. Bu nedenle, araştırmacıların problem ve sorularına göre seçtikleri yöntem(ler) farklı ve eklektik olabilir. Bunun yanı sıra, sosyal temsiller, anlam, yapı ve imge gerektiren işleyişleri nedeniyle dilsel ve iletişimsel araçlar üzerinden analiz gerektirdiğinden, yöntemsel bir karmaşa ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, sosyal temsil çalışmalarında araştırmacılar, her bir yöntemin avantaj ve dezavantajlarının farkında olmalı ve gerektiğinde kullanılacak yöntemleri, birbirlerinin eksikliklerini telafi edecek şekilde düzenlemelidir (Flick ve ark. 2015, Rubira-García ve ark. 2018).

Sosyal temsiller literatürüne bakıldığında, makro-indirgemeci varsayım, iki genel yöntemsel tercihle kendini gösterir. İlk olarak, belirli bir sosyal grubun ya da çevrenin üyeleri arasında paylaşılan sosyal temsillerin belirlenmesi hedeflenir. İkinci olarak ise, sosyal temsiller kolektif süreçler veya söylemsel ürünler olarak belirlenir. Birinci yöntemde, sosyal temsillerin dağılmış özellikleriyle ilgilenen araştırmacılar, genellikle mümkün olduğunca homojen bir grup seçerek bireysel düzeyde değerlendirmeler yapar (Wagner 1995). Bu yöntemle elde edilen sosyal temsiller, yaygın elementlerin bireylere dağılmış prototipik temsildir (individually distributed prototypical representation). Bu yöntem, bir temsilin içeriğinde hangi unsurların merkezi, hangilerinin çevresel bir rol üstlendiğini, yani temsilin yapısını anlamaya olanak tanır (Yapısalcı ekol olarak bilinen bu yaklaşıma dair detaylı bilgi için bkz. Abric 1993, Rubira-García ve ark. 2018). Örneğin, Jodelet'in (1991) Fransız köylüleriyle 'delilik' üzerine yaptığı çalışma bu tür bir araştırmadır. Köylüler, geleneksel yaşam tarzları ve engelli bireylerle daha yakın temasları nedeniyle, genel nüfusun belirli bir alt grubunu, yani toplumdaki belirli bir sosyal çevreyi oluşturur. Araştırma bulguları, köylülerin genel nüfusta

pek gözlenmeyen, beyin ve sinir, doğum veya kazaya bağlı 'delilik' arasında keskin ayrımlar yaptığını göstermiştir.

İkinci yönetsel tercihte ise, sosyal temsillerin kapsayıcı ve ortak özellikleriyle ilgilenen araştırmacılar, bütün bir toplum için geçerli olabilecek bir nesne belirleyerek genellikle doküman ve medya analizi ya da anket yöntemlerini kullanır. Bu yöntemle elde edilen sosyal temsiller, sosyal temsilin kolektif görünümü (collective view of social representation) olarak adlandırılır. Örneğin, Moscovici (2008), psikanalizin sosyal temsili çalışmasında, Fransız toplumundaki farklı grupların anlayışlarını toplu bir şekilde ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu çalışmada, Komünist, Katolik ve Şehirli-Liberal gibi farklı ideolojilere sahip, farklı kitle iletişim kanallarını kullanan sosyal çevrelerden oluşan geniş bir toplum ele alınmıştır. Her çevrenin kendine özgü tipik temsilleri olsa da, ortaklaşan, kesişen ve nihayetinde birbiriyle ilişkili bilgi ve söylemler sonucunda psikanalizin toplumdaki kolektif görüntüsü elde edilmiştir.

Tablo 1. Sosyal temsil araştırması için yönlendirici sorular

1. Sosyal Temsili Tanımlamak	
a. Değerlendirme Düzeyini Belirleme	
i. Sosyal temsillerin içeriği yalnızca bireylerin düşünce, davranış veya inanışlarını mı kapsıyor?	> Bireysel düzey
ii. Sosyal temsillerin içeriği grup veya toplulukların işleyiş, ideoloji ve söylemlerini de kapsıyor mu?	> Sosyal düzey
b. Açıklama Alanını Belirleme	
i. Temsiller ve onları şekillendiren öncül veya değişkenlerle olan ilişkileri mi inceleniyor?	> Açıklanan olarak Temsil
ii. Temsiller ve onların belirlediği davranış veya söylemlerle ilişkileri mi inceleniyor?	> Açıklayıcı olarak Temsil
2. Bağlamanın Sınırlarını Çizmek	
a. Temsilleri kullanan özgönderimsel veya ortak yörengeli grup(lar) var mı?	> Sosyal Çevre
b. Bu gruplarda temsillerin dışavurumu nasıl gerçekleşiyor?	> Mod
c. Grup içinde temsillerin dolaşımı hangi iletişimsel araçlarla sağlanıyor?	> Vasıta
3. Yöntemsel Yönelime Karar Vermek	
a. Temsillerin toplum içinde gelişim ve değişimini göstermek mi amaçlanıyor?	> Sosyogenez: Genelde Boylamsal veya Etnografik çalışmalar
b. Toplumdaki mevcut temsiller ve bunların dolaşımını göstermek mi amaçlanıyor?	> Ontogenez: Genelde Medya ve Döküman Analizi veya Kamuoyu Yoklamaları
c. Bireyler arasında tartışılan temsiller ve bunların yapısını göstermek mi amaçlanıyor?	> Mikroenez: Genelde Mülakat, Anket veya Deneysel Tasarımlar

Literatürde, bu iki genel eğilime yayılan ve farklı ekollerden hareketle geliştirilen eklektik çalışmalar bulunmakla birlikte (Flick ve ark. 2015, Rubira-García ve ark. 2018), temelde incelenen, belirli bir topluluğun özelliklerinin bireyler arasında paylaşılan özelliklere dönüştürülme sürecidir. Bununla birlikte, sosyal temsillerin doğası gereği, yönetsel tercih ve eğilimleri belirleyen, araştırma konusu seçimiyle birlikte başlayan analitik stratejideki farklılaşmalardır. Araştırmacılar, neyin bir sosyal temsil olarak tanımlanacağına, verilerin ve bilgilerin nereden toplanacağına ve hangi yöntem(ler)in kullanılacağına, şu üç ögenin ilişkisi üzerinden karar verir: (1) Özneler ya da temsilin taşıyıcıları, (2) temsil edilen bir nesne olarak somut bir varlık ya da soyut bir fikir, (3) temsilin anlam kazandığı sosyal bir grubun pragmatik bağlamı ya da tasarısı (Bauer ve Gaskell 1999). Araştırmacının, alana çıkmadan önce bu üçlü yapının farkında olması gerekir, zira bu ontolojik alan, coğrafi ya da zamansal olarak mevcut olmayan şeyler ya da fikirlerin bile temsil edilmesine olanak tanır. Örneğin, görünmez, hissedilmeyen, geçmişten gelen ya da gelecek beklentisi şeklindeki 'nesnelerin' de sosyal temsili olabilir.

Sosyal temsil çalışmalarında bir diğer önemli nokta, örneklemin belirlenmesi ve analiz edilecek kategorilerin kararlaştırılmasıdır. Bauer ve Gaskell'e (1999) göre, yaş, cinsiyet gibi taksonomik kümeler genellikle sosyal çevre olarak kabul edilmez. Çünkü bu tür gruplar, analitik kategoriler olup araştırmacı tarafından oluşturulur. Toplumsal sistem içerisinde, yalnızca yaş ya da yalnızca cinsiyetten oluşan bir grup, istisnai durumlar hariç, söz konusu değildir. Sosyal temsillerin yaygınlığı ve dolaşımı için, eğer özel bir anlam ifade etmiyorsa, bu grupları esas alan değerlendirmelerden kaçınılmalıdır. Sosyal temsil araştırması için bir sosyal kümenin analitik bir değere sahip olabilmesi, yani bir sosyal çevre olarak kabul edilebilmesi için iki seçenek mümkündür: Bunlar ya (1) özgönderimsel (self-referential) gruplar, yani kendi kendini tanımlayabilen sosyal çevrelerdir (örneğin, Katolikler, çevre aktivistleri vb.) ya da (2) ortak bir yörüngeye sahip ve paylaşılan bilgi, deneyim ve pratiklere sahip gruplardır (örneğin, çocuk sahibi genç anneler). Toplumu topluluklara veya çevrelere bölme meselesi, araştırmanın önemli bir kısmını oluşturur ve 'doğal' kabuller yerine analitik meşrulaştırmalara dayanılarak karar verilmelidir.

Şu ana kadar yürütülen tartışmadan anlaşılacağı üzere, sosyal temsil araştırmaları için standart bir prosedür veya önceden belirlenmiş yöntemsel adımları takip etmek oldukça zordur. Üstelik bu durum, kuramın aldığı en önemli eleştirilerden birini oluşturur (Voelklein ve Howarth 2005). Ancak, yöntemsel çeşitlilik, kuramın kapsama alanı göz önünde bulundurulduğunda genel olarak verimli bir araç seti sunar (Wagner ve ark. 1999). Bununla birlikte, kuram içindeki tartışmalardan doğan farklı ekol ve yaklaşımlara göre bazı tercihlerin öne çıktığı görülmektedir (Flick ve ark. 2015, Rubira-García ve ark. 2018). Yine de, bu genel manzaradan ve bu metinde ele alınan ontolojik ve epistemolojik meselelerden hareketle, sosyal temsil araştırması yürütecekler fikir verici nitelikte bazı yönlendirici sorular sorulabilir. Bağlayıcı ve birbirini dışlayıcı olmamakla birlikte, sosyal temsil araştırmasını yürütmeye başlamadan önce Tablo 1'de sorulan sorulara verilecek yanıtlar ve buna göre alınacak kararlar, literatürdeki mevcut yöntemsel yönelimlerden birine veya birkaçına odaklanmayı kolaylaştırabilir.

Türkiye'de Sosyal Temsil Çalışmaları

Türkiye'de sosyal temsiller konusunda hatırı sayılır bir literatür oluşmuştur. Erken dönem çalışmalar genellikle lisansüstü tezler olarak ortaya çıkmış (Övgün 1994, Paker 2000), ancak sonraki yıllarda çalışmaların sayısı hem içerik hem de yöntem açısından çeşitlilik göstererek artmıştır. Örneğin, konuya yönelik akademik ilgi psikoloji dışında reklamcılık ve gazetecilik gibi iletişim bilimleri alanlarına doğru genişlemiştir. Yine de, Türkiye'deki mevcut sosyal temsil çalışmalarını yönelim ve temaları açısından gruplandırmak mümkündür. Bu metinde, Türkiye'den bir örnekleme sosyal temsil çerçevesini kullanan, psikolojik veya sosyolojik bir yönelimle yürütülmüş ve yayınlanmış ampirik araştırmalar incelenmektedir. Sosyal temsil konusunda yazılan ilk çalışmalar olmaları nedeniyle ilk iki tez hariç yayınlanmamış tezler, iletişim bilimleri, uluslararası ilişkiler, coğrafya gibi alanlarda yapılan çalışmalar ve derleme türü makaleler bu değerlendirmeye dâhil değildir.

İlk genel eğilim, alandaki temel çalışmalardan ilhamla sağlık konusundaki sosyal temsillerin kolektif görünümünü hedefleyen araştırmalar yürütmektir. Örneğin, Narter (2003) söylem analizi yöntemiyle günlük gazetelerdeki haberler ve farklı demografik gruplardan insanlarla yaptığı mülakatlarla Türkiye'de deliliğin sosyal temsillerini incelemiştir. Bu öncü çalışmayı takiben sağlık ve hastalığın (Narter 2004), psikanalizin (Narter 2012, 2017), psikopat kavramının (Zümrüt ve ark. 2020) ve hiperaktivitenin (Özalp ve ark. 2024) sosyal temsilleri gibi konularda, belirli bir grubu değil bütün Türkiye toplumunu hesaba katan ve genellikle medyada kullanılan dil ile insanların sağduyuya dayalı gündelik konuşmalarını birlikte değerlendiren bir araştırma hattı açılmıştır. Bu çalışmalar, bilimsel bilgi ve söylemin Türkiye toplumunda yayılmaya, sağduyu bilgisini etkilemeye ve hatta zaman zaman onu belirleyerek sağlık konusunda sosyal gerçekliklere dönüşmeye başladığını göstermektedir (Jost 1992). Sağlık teması dışında ancak benzer yönelimle yürütülen diğer çalışmalar, Türkiye'de modernleşme ve askeri vesayet gibi tartışmalı konular etrafındaki kavram ve nesneleri odağına almaktadır. Örneğin, Bulut (2008) töre kavramını günlük gazeteler üzerinden içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. Türkçe romanlarda toplumsal cinsiyet (Yılmaz ve Öner-Özkan 2018), gündelik konuşmalarda askerlik (Sayılan 2019) veya sosyal medyadaki 'Türk vatandaşlığı' imgesi (Sandal-Önal ve İslambay-Yapalı 2024) gibi konular, bu yöntemsel yönelimde öne çıkan diğer başlıklardır. Son olarak, anonim kişilerin görüşlerini derleyen Ekşisözlük ve benzeri platformları veri kaynağı olarak kullanan çalışmalar da

mevcuttur. Araştırmacılar, bu mecraları sağduyusal bilgi kaynağı olarak değerlendirip kullanmaktadır (Bilgin 2011). Örneğin, Özdemir ve Öner-Özkan (2016) Suriyeli mültecilere yönelik toplumsal anlayışın genel manzarasını bu sözlüklerden yola çıkarak incelemiştir. Benzer şekilde, Balcı ve Korkmaz (2020) hassas bir konu olan ölüm sonrası yasa dair sosyal temsilleri, anonimliğe fırsat tanıyan bu sözlükleri kullanarak incelemiştir.

Literatürle uyumlu bir diğer yönelim, Türkiye'deki belirli sosyal çevrelere odaklanarak, bu çevrelerdeki bireylere dağılmış temsillerin prototipik unsurlarını incelemektir. Örneğin, öncü çalışmasında Paker (2000) üniversite öğrencilerinin din ve laiklik temsillerini odak grup görüşmeleriyle inceleyerek, dini inancın modern değerlerle çatışkılı ilişkisini ortaya koymuştur. Bu çalışma, birbiriyle polemikli ve çatışmacı unsurlar barındırsa da, bir bütün olarak dinin ve İslam inancının gençler arasında kamusal alandan bireysel alana doğru sürüklendiğini göstermektedir (Paker 2010). Gençleri merkeze alan diğer çalışmalarda Şah (2011) içerik analizi yöntemiyle üniversite öğrencilerinde cinsel yönelimin sosyal temsillerini, benzer bir grupla Çetin ve Asıl (2018) kriz olgusunun sosyal temsillerini kelime çağrışım yöntemiyle, Bayad ve arkadaşları (2020) ise ortaöğretim öğrencilerinde barışın sosyal temsillerini her iki yöntemi birlikte uygulayarak incelemiştir. Gençleri odağına alan başka bir araştırma hattı, temsillere dair çağrışimleri görsel materyaller aracılığıyla toplamıştır. Örneğin, Peker-Dural ve arkadaşları (2018) geniş örneklemlili çalışmalarda üniversite öğrencilerinin Doğu-Batı temsillerini bilişsel haritalama yöntemiyle araştırmıştır. Bu çalışmalarda gençler, genellikle ailelerinin etkisinde olsalar da potansiyel olarak değişim ve yeni fikirlere açık bir grup olmaları ve formel eğitim sistemi üzerinden akranlığa dayalı bir 'sosyal çevre' (milieu) oluşturmaları nedeniyle önemslenmektedir. Bunun dışında, yöntemsel olarak benzer yönelimli olmalarına rağmen farklı sosyal çevrelere odaklanan çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Aktaş ve arkadaşları (2004) adalet ve hukuk sistemi temsillerini meslek grupları üzerinden incelemiştir. Görüştükları kişileri avukat olan ve olmayan şeklinde iki kümede değerlendirerek, hukuk eğitimi almanın söz konusu temsillerin prototipik özelliklerini etkilediğini göstermiştir. Paker (2012) sosyal bilimden ne anlaşıldığını, bizzat sosyal bilim alanında çalışan akademisyenlere odaklanarak, anket yöntemi ve içerik analiziyle değerlendirmiştir. Karasu ve arkadaşları (2024) ise hapishane temsillerini inceledikleri çalışmalarda mahpus olan, olmayan ya da mahpus yakını olan kişileri üç grupta kümeleyerek, insanların çevresel deneyimlerinin söz konusu temsilin şekillenmesindeki etkilerini araştırmıştır.

Son olarak, Türkçe literatürde sosyal temsiller alanında üçüncü bir yönelim, metodolojiye dairdir. Örneğin, Şahsuvaroğlu ve Ekşi (2013) odak grup görüşme tekniğinin sosyal temsil olgusunun araştırılmasında sunduğu avantaj ve dezavantajları irdelemiştir. Benzer şekilde, Üzelgün (2015) argüman analizi yönteminin sosyal temsil çalışmalarda daha bütüncül bir resmi mümkün kıldığını ileri sürerek, bu yöntemi örnekler üzerinden açıklamıştır. Son olarak, Kuşdil ve Çavuşoğlu (2023) deprem travması vakası üzerinden kolektif belleğe işleyen temsilleri çalışmanın önemine değinerek, bellek ve sosyal temsil arasında bağlantı kurmayı önermiştir (Çavuşoğlu ve ark. 2021).

Sonuç

Sadece psikolojik bir mekanizmayı açıklayan bir kuram olmanın ötesinde, üzerine inşa edildiği ontolojik ve epistemolojik temeller dolayısıyla STK, psikolojiye yeni bir perspektif sunarak sosyal psikolojik süreçleri araştırmak için yeni bir kavram ve yöntem seti önermiştir (Moscovici 1984, Jahoda 1988, Moscovici 1998). Bu yüzden bilişsel süreçler ile toplumsal 'gerçekler' dolayımında gelişip, işleyen sosyal temsil fenomeni toplumsal ve siyasal değişimlerle karakterize günümüz modern dünyasında makro ve mikro yapılar arasında bağlantı kurmak için verimli bir araç olarak kullanılabilir (Duveen ve De Rosa 1992, Jost 1992, Farr 1993, Bauer ve Gaskel 1999). Üstelik bir bütün olarak topluma veya belirli bir sosyal çevreye odaklanma, değerlendirme düzeyi ve açıklama alanları konularında sağladığı esneklik ve sosyo-genez mekanizmasının etkileşimci yapısı dolayısıyla yöntemsel bir çeşitlilik de sunuyor (Harré 1980, Sotirakopoulou ve Breakwell 1992, Wagner 1995, Flick ve ark. 2015, Rubira-García ve ark. 2018). Benzer bir çeşitlilik Türkiye'deki araştırmaların yöntem ve yönelimlerinde de görülüyor (Narter 2017). Çeşitli konularda, farklı gruplarla ve değişik yöntemlerle yürütölen bu çalışmalar genel olarak düşünöldüğünde, Türkiye'de sosyal temsil araştırmalarının genel olarak modernleşmenin kitleleşmesi ve siyasal değişimler sırasında açığa çıkan söylemsel veya retorik uyuşmazlık ve çatışmaları anlamaya dönük çabalar olduğu sonucuna varılabilir. Bu

ortak noktaya ve mevcut çalışmalar arasındaki yöntemsel kesişimlere rağmen, sağlık konusundaki çalışmalar haricinde, tematik olarak çalışmalarda genellikle parçalı veya ayrık bir dağılım göze çarpıyor. İlk çalışmaların 2000'li yıllarda gerçekleştirildiği düşünülürse, bu durumun anlaşılır bir tarafı var. Ancak, ilerde yapılacak çalışmaların mevcut Türkçe literatürü dikkate alarak eldeki bilgi birikimini tamamlayıcı veya derinleştirecek şekilde sürdürülmesi, hem sosyal temsil kuramının ülkedeki tanınırlığı hem de bilimsel bilgimizin birikimsel ilerleyişi için faydalı olacaktır.

Kaynaklar

- Abrie JC (1993) Central system, peripheral system: their functions and roles in the dynamics of social representations. *Papers on Social Representations*, 2:75-78.
- Balcı BB, Korkmaz L (2020) Yas sürecine ilişkin sosyal temsiller üzerine niteliksel bir çalışma. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 8:95-111.
- Bauer MW, Gaskell G (1999) Towards a paradigm for research on social representations. *J Theory Soc Behav*, 29:163-186.
- Bayad A, Sakin D, Cesur S (2020) Orta Öğretim Öğrencilerinde Barışın Sosyal Temsilleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 35:13-29.
- Bilgin N (2011) Sosyal düşüncede kent kimliği. *İdealkent*, 2:20-47.
- Bloor C, Bloor D (1982) Twenty industrial scientists: A preliminary exercise. In *Essays in the Sociology of Perception* (Eds M Douglas):83-102. London, Routledge & Kegan.
- Bulut M (2008) Bir sosyal temsil araştırması: Medyada ve üniversite öğrencilerinde "töre"nin algılanışı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7:63-78.
- Çavuşoğlu M, Özdemir G, Kuşdil ME (2021) Can flashbulb memory characteristics predict prototypicality in social representations? A study on a Turkish sample's recollections of the 2016 coup attempt. *Papers on Social Representations*, 30:1.1-1.24.
- Çetin M, Asıl S (2018) Sosyal temsiller kuramı bağlamında kriz olgusunun değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1:6-30.
- Cirhinlioğlu FG, Aktaş V, Özkan BÖ (2004) Türk örnekleminde avukat olan ile olmayanların adalet ve Türkiye'deki hukuk sistemine ilişkin sosyal temsilleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21:163-174.
- Deaux K, Wiley S (2007) Moving people and shifting representations: Making immigrant identities. In *Social Representations and Identity: Content, Process, and Power*, (Eds G Moloney, I Walker):9-30. New York, Palgrave Macmillan.
- Duveen G (2013) Social life and the epistemic subject. In *Development as A Social Process* (Eds S Moscovici, S Jovchelovitch, B Wagoner):67-89. New York, Routledge.
- Duveen G, De Rosa A (1992) Social representations and the genesis of social knowledge. *Ongoing Production on Social Representations*, 1:94-108.
- Duveen G, Lloyd, BB (1990) *Social Representations and The Development of Knowledge*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Eicher V, Emery V, Maridor M, Gilles I, Bangert A (2011) Social representations in psychology: A bibliometrical analysis. *Papers on Social Representations*, 20:11.1-11.9.
- Emler N, Ohana J, Dickinson J (1990) Children's representations of social relations. In *Social Representations and The Development of Knowledge* (Eds G Duveen, B Lloyd):47-69. New York, Cambridge University Press.
- Farr R (1993) The theory of social representations: Whence and whither?. *Papers on Social Representations*, 2:130-138.
- Fine GA (1987) Welcome to the world of AIDS: fantasies of female revenge. *West Folklore*, 46:192-197.
- Flick U, Foster J, Caillaud S (2015) Researching social representations. In *The Cambridge Handbook of Social Representations* (Eds G Sammut, E Andreoli, G Gaskell, J Valsiner):64-80. Cambridge: Cambridge University Press
- Fraser C (1994) Attitudes, social representations and widespread beliefs. *Papers on Social Representations*, 3:13-25.
- Harré R (1980) Making social psychology scientific. In *The Development of Social Psychology*, (Eds R Gilmour, S Duck):27-51. London, Academic Press.
- Howarth C (2006) A social representation is not a quiet thing: Exploring the critical potential of social representations theory. *Br J Soc Psychol*, 45:65-86.
- Jahoda G (1988) Critical notes and reflections on 'social representations'. *Eur J Soc Psychol*, 18:195-209.
- Jodelet D (1991) *Madness and Social Representations: Living with The Mad in One French Community*. Berkeley, University of California Press.
- Jost JT (1992) Social representations and the philosophy of science: Belief in ontological realism as objectification. *Papers on Social Representations*, 1:116-124.
- Karasu M, Yeşilyaprak R, Karlıdağ S (2024) Hapishanelere yönelik sosyal temsillerin incelenmesi: Deneyim, mekân ve gündelik üretimler. *Psikoloji Çalışmaları*, 44:34-57.
- Kuşdil ME, Çavuşoğlu M (2023) Kolektif travma, kolektif bellek ve sosyal temsiller. *Varlık Dergisi*, 1387:14-8.

- Marková I (2004) Sosyal temsiller ve demokrasi. In Doğunun ve Batının Yerelliği: Bireylik Bilgisine Dair (Eds SA Arkonaç):121-159. İstanbul, Alfa Yayınları.
- Marková I (2024) Ivana Marková'nın sosyal temsiller ve azınlıkların yenilikçiliği üzerine görüşleri. *Onto Psikoloji Dergisi*, 26:100-112.
- Martin R, Hewstone M (2016) Azınlık etkisi: Moscoviç'in mavi-yeşil art imge çalışmalarını yeniden değerlendirmek. In *Sosyal Psikoloji: Klasik Çalışmaları Yeniden Değerlendirmek* (Eds JR Smith, SA Haslam):91-105. İstanbul, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Martin R, Hewstone M, Martin PY, Gardikiotis A (2008) Persuasion from majority and minority groups. In *Attitudes and Attitude Change* (Eds WD Crano, R Prislin):361-384. New York, Psychology Press.
- Moscovici S (1976) *Social Influence and Social Change*. London, Academic Press.
- Moscovici S (1984) The myth of the lonely paradigm: A rejoinder. *Soc Res (New York)*, 1:939-67.
- Moscovici S (1988) Notes towards a description of social representations. *Eur J Soc Psychol*, 18:211-250.
- Moscovici S (1998) The History and actuality of social representations. In *The Psychology of The Social* (Eds U Flick):209-247. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moscovici S (2008) *Psychoanalysis: Its Image and Its Public*. Cambridge, Polity Press.
- Moscovici S, Lage E, Naffrechoux M (1969) Influence of a consistent minority on the responses of a majority in a color perception task. *Sociometry*, 32:365-380.
- Moscovici S, Marková I (1998) Presenting social representations: A conversation. *Cult Psychol*, 4:371-410.
- Moscovici S, Personnaz B (1980) Studies in social influence: V. Minority influence and conversion behavior in a perceptual task. *J Exp Soc Psychol*, 16:270-282.
- Moscovici S, Vignaux G (2000) The Concept of Themata. In *Social representations: Essays in Social Psychology* (Eds G Duveen):156-183. Cambridge, Polity Press.
- Narter M (2003) Deliliğin sosyal temsilleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3:23-70.
- Narter M (2004) Sağlık ve hastalığın sosyal temsilleri. *Psikoloji Çalışmaları*, 24:57-74.
- Narter M (2012) Türkiye'de Psikanalizin Sosyal Temsilleri. İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- Narter M (2017) Günlük hayat ve medyada psikanalizin sosyal temsilleri. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3:357-387.
- Öner B (2002) Sosyal temsiller. *Kriz Dergisi*, 10:29-35.
- Övgün Mİ (1994) Sosyal temsiller ve bellek (Yüksek lisans tezi). İzmir, Ege Üniversitesi.
- Özalp HN, Kabul ÇE, Yıldız ER, Koç G (2024) Türkiye'de hiperaktiviteye ilişkin sosyal temsiller. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 47:492-503.
- Özdemir F, Öner-Özkan B (2016) Türkiye'de sosyal medya kullanıcılarının Suriyeli mültecilere ilişkin sosyal temsilleri. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 4:227-245.
- Paker KO (1999) Sosyal temsiller kuramının ve epistemolojisinin sosyal psikoloji içerisindeki yeri ve önemi. In *Psikolojide Yeni Tartışmalar*, (Eds SA Arkonaç):45-64. İstanbul, Alfa.
- Paker KO (2000) Üniversite gençleri arasında modernliğin ve laikliğin sosyal temsilleri (Doktora tezi). İzmir, Ege Üniversitesi.
- Paker KO (2010) Bireyselleşme ekseninde farklılaşan din temsillerimiz. *Eskiyeşi*, 19:113-119.
- Paker KO (2012) Sosyal bilimcilerin sosyal bilim ve üniversite temsilleri. *Psikoloji Çalışmaları*, 32:43-71.
- Peker-Dural H, Tuzkaya F, Elçi C, Akça E, Mehmetoğlu E, Solak Ç et al. (2018) Üniversite öğrencilerinin doğu-batı temsilleri: ayrımlar, eleştiriler, talepler. *Türk Psikoloji Yazıları*, 21:103-116.
- Potter J (1996) Attitudes, social representations and discursive psychology. In *Identities, Groups and Social Issues*, (Eds M Wetherell):119-173. London, Sage.
- Reicher S (2001) The psychology of crowd dynamics. In *Blackwell Handbook of Social Psychology: Group Processes* (Eds Hogg MA, Tindale RS):182-208. Oxford, Blackwell Publishers.
- Rubira-García R, Puebla-Martínez B, Gelado-Marcos R (2018) Social representations in studying information, knowledge, and mediations: A critical review. *Soc Sci*, 7:256.
- Şah U (2011) Türkiye'deki gençlerin cinsel yönelimlere ilişkin sosyal temsilleri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14:88-99.
- Şahsuvaroğlu T, Ekşi H (2013) Odak grup görüşmeleri ve sosyal temsiller kuramı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 28:127-139.
- Sandal-Önal E, İslambay-Yapalı D (2024) Faces of citizenship: A social representational inquiry to understand how citizenship as social imagery is described in Turkey. *Papers on Social Representations*, 33:3.1-3.31.
- Saylan G (2019) Representations of military service in contemporary Turkey: A social psychological study. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6:329-354.
- Sotirakopoulou KP, Breakwell G (1992) The use of different methodological approaches in the study of social representations. *Papers on Social Representations*, 1:29-38.

- Thommen B, Amman R, von Cranach M (1988) Handlungsorganisation durch soziale Repräsentation. Welchen Einfluss haben therapeutische Schulen auf das Handeln ihrer Mitglieder?. Bern, Verlag Hans Huber.
- Üzelgün MA (2015) Sosyal temsil çalışmaları için sistematik bir yöntem olarak argüman analizi. Psikoloji Çalışmaları, 35:71-92.
- Voelklein C, Howarth C (2005) A review of controversies about social representations theory: A British debate. Cult Psychol, 11:431-454.
- Wagner W (1995) Description, explanation and method in social representation research. Papers on Social Representations, 4(2):156-76.
- Wagner W (2004) Söylem, temsil ve kurumlar. In Doğunun ve Batının Yerelliği Bireysel Bilgisine Dair (Eds SA Arkanoc):129-163. İstanbul, Alfa Yayınları.
- Wagner W, Duveen G, Farr R, Jovchelovitch S, Lorenzi-Cioldi F, Marková I, Rose D (1999) Theory and method of social representations. Asian J Soc Psychol, 2:95-125.
- Wagner W, Duveen G, Themel M, Verma J (1999) The modernization of tradition: Thinking about madness in Patna, India. Cult Psychol, 5:413-445.
- Yılmaz F, Öner-Özkan B (2018) Türkçe romanlarda toplumsal cinsiyet ve kadın psikolojisinin sosyal temsilleri. Nesne Psikoloji Dergisi, 6:439-464
- Zümrüt N, Şen S, Rodop AB, Arslan S (2020) Psikopat kavramının Türkiye'deki sosyal temsilleri. Sosyal Bilimler Dergisi, 7:492-509.

Yazarların Katkıları: Çalışmaya önemli bir bilimsel katkı sağlandığı ve makalenin hazırlanmasında veya gözden geçirilmesinde yardımcı olduğu tüm yazar(lar) tarafından beyan edilmiştir.

Danışman Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Etik Onay: Bu çalışma bir derleme yazısı olduğu için etik onaya gerek yoktur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma için finansal destek alındığı beyan edilmemiştir.

Not: Yazar metnin daha önceki versiyonlarına katkı sunan Prof. Dr. Sevim Cesur'a teşekkürlerini sunar.

Authors Contributions: The author(s) have declared that they have made a significant scientific contribution to the study and have assisted in the preparation or revision of the manuscript

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Ethical Approval: This review study does not require ethical clearance.

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared.

Financial Disclosure: No financial support was declared for this study.

Acknowledgment: The author acknowledge the contributions of Prof. Dr. Sevim Cesur to earlier versions of the text.